

2020, Rezekne). Volume II. 492-502. Rezekne: Rezeknes Tehnologiju Akademija, 2020. URL: <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/4919/4525>; <http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol2.4919>

УДК 78.071(477) «17»

<https://doi.org/10.31652/978-617-UAWCS-2025.09>

Н.В. Сошинська

КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені
Михайла Грушевського»
викладач кафедри мистецьких дисциплін
e-mail: morozmaya@ukr.net

УКРАЇНСЬКА МУЗИЧНА КУЛЬТУРА XVIII СТОЛІТТЯ – ЗОЛОТИЙ ВІК УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ

Анотація. У статті досліджується розвиток української музичної культури XVIII століття, який вважається її "золотим віком". Розглядаються основні музичні жанри цього періоду, творчість видатних композиторів, діяльність музичних навчальних закладів, роль церкви у музичному житті та взаємозв'язок із західноєвропейськими музичними традиціями. Аналізується вплив політичних та культурних чинників на формування музичної спадщини цього періоду.

Ключові слова: українська музика XVIII століття, бароко, козацьке бароко, церковна музика, світська музика, музична освіта.

Abstract. The article examines the development of Ukrainian musical culture in the 18th century, which is considered its "golden age". The main musical genres of this period, the work of prominent composers, the activities of musical educational institutions, the role of the church in musical life and the relationship with Western European musical traditions are considered. The influence of political and cultural factors on the formation of the musical heritage of this period is analyzed.

Keywords: Ukrainian music of the 18th century, baroque, Cossack baroque, church music, secular music, musical education.

XVIII століття стало періодом розквіту української музичної культури, який називають "Золотим віком" української музики. Попри складні політичні обставини, що включали втрату автономії Гетьманщини та посилення впливу Російської імперії, українська музика досягла високого рівня розвитку. Музична культура цього періоду вирізняється багатожанровістю, синтезом західноєвропейських та місцевих традицій, активним розвитком музичної освіти. Важливу роль у розвитку музики відіграли козацька старшина, церква та академічні заклади, зокрема Києво-Могилянська академія.

Українська музика XVIII століття розвивалася в умовах соціально-політичних змін. Ліквідація гетьманства, знищення Запорозької Січі (1775 р.) та активна русифікація культурного простору створювали складні умови для розвитку національної культури. Однак прагнення зберегти національну ідентичність сприяло активному розвитку мистецтва, особливо музики, яка стала виразником культурної самобутності українського народу.

Дослідження української музичної культури XVIII століття привертало увагу багатьох науковців. Серед них варто відзначити Філарета Колессу та Бориса Кудрика, які зробили вагомий внесок у вивчення історії української церковної музики.

Крім того, сучасні українські музикознавці, такі як Олена Маркова та Ольга Муравська, аналізували оперну спадщину Миколи Лисенка в контексті мистецтва польсько-українського салону та жанрово-стильові канони бідермаєру відповідно.

Ці дослідники та інституції зробили значний внесок у розуміння та популяризацію української музичної спадщини XVIII століття, підкреслюючи її важливість у контексті європейської культурної спадщини.

Метою статті є дослідження розвитку української музичної культури XVIII століття, визначення її особливостей, ключових жанрів, провідних композиторів та інституцій, що сприяли її розквіту. Також стаття спрямована на аналіз впливу соціально-політичних факторів на музичне життя України та взаємозв'язку української музики з європейськими традиціями.

Завданнями статті є: характеристика соціально-політичного контексту XVIII століття та його впливу на розвиток української музичної культури; дослідження основних жанрів української музики цього періоду, зокрема церковної, світської та інструментальної музики; аналіз розвитку музичної освіти в Україні, діяльності Києво-Могилянської академії та інших навчальних закладів.

Розкриття цих завдань дозволить краще зрозуміти значення «золотого віку» української музики та її вплив на подальшу еволюцію національної музичної культури.

Другу половину XVIII століття в історії української музичної культури справедливо називають «золотим віком» української музики.

Основними жанрами української музики XVIII століття були церковна, світська та інструментальна музика.

Церковна музика відігравала ключову роль у розвитку української музичної культури XVIII століття. Особливого розвитку набула партесна музика – багатоголосий спів, який розвивався у православних монастирях, церквах та академіях.

Партесний концерт – жанр, що поєднував поліфонічну складність із бароковою пишністю. Видатними авторами партесних концертів були Микола Дилецький та Артемій Ведель.

Літургійна музика – музичні твори для богослужінь. Артемій Ведель створив численні духовні композиції, що поєднували глибоку духовність із майстерним музичним письмом.

Аналізуючи хоровий спів, зазначимо, що з'являються великі церковні хори, що виконували складні багатоголосі твори. Києво-Печерська лавра та інші монастирі стають центрами розвитку хорової музики [1, с. 65].

Світська музика також досягла високого рівня розвитку, насамперед завдяки діяльності козацької старшини, яка підтримувала музичні колективи та навчання музики.

Світськими багатоголосними піснями, які виконувалися під час урочистостей і свят, були канти. Вони мали патріотичне, морально-етичне та розважальне спрямування.

В інструментальній музиці поширення отримали камерні ансамблі, виконання танцювальної музики. Використовувалися народні інструменти (бандура, кобза, сопілка), а також європейські (скрипка, флейта, клавесин).

На зламі XVIII–XIX століть українські митці почали інтегруватися в європейське оперне мистецтво. Одним із перших творів української опери вважають «Демофонт» Максима Березовського.

XVIII століття стало періодом становлення систематичної музичної освіти в Україні.

Провідним центром музичної освіти, де навчали теорії музики, співу, гри на інструментах, була Києво-Могилянська академія. Центрами навчання церковного співу, що поширювали партесний спів, ставали музичні школи при монастирях і церквах. Осередками музичної освіти, де навчалися козацькі нащадки, які згодом ставали відомими музикантами та композиторами, були придворні капели.

Видатними композиторами української музики XVIII століття були Микола Дилецький (автор теоретичного трактату «Граматика музикальна», де викладено основи партесного співу), Максим Березовський – перший український композитор, який отримав європейське визнання, його духовні концерти та симфонії вважаються шедеврами барокової музики, Дмитро Бортнянський – автор численних хорових концертів, опера «Алکید», твори якого виконуються донині у всьому світі, Артемій Ведель – творець духовних хорових концертів, які вражають духовною глибиною та поліфонічною складністю [2, с. 111].

Українська музична епіка, особливо історичні пісні та думи, досягла свого найвищого розвитку саме в козацько-гетьманську добу. В думах і народних піснях оспівувалися ключові події вітчизняної історії, боротьба за незалежність, героїзм національних лідерів. Українці уславлювали в піснях таких історичних діячів, як Дмитро Байда-Вишневецький, Богдан

Хмельницький, Іван Мазепа, Петро Сагайдачний, Іван Богун, Максим Кривоніс, Іван Гонта, Олекса Довбуш, Іван Сірко, Пилип Орлик, Семен Палій та інші.

Одним із найпоширеніших жанрів української епічної пісенної традиції були історичні пісні. Вони охоплювали дві головні теми: боротьбу козаків із чужоземними загарбниками в період татаро-турецьких набігів та гайдамацькі й опришківські повстання проти соціальної несправедливості. На відміну від дум, історичні пісні мали маршову ритмічну структуру, куплетно-варіаційну форму та виконувалися хором без інструментального супроводу, здебільшого чоловічими голосами. Серед найвідоміших історичних пісень — «Ой на горі та жінці жнуть», у якій згадуються реальні постаті Петра Дорошенка та Петра Сагайдачного. Водночас пісня «Засвіт встали козаченьки», ймовірно, належить легендарній полтавській співачці та авторці Марусі Чурай, чиї твори набули великої популярності завдяки щирій емоційності та витонченій мелодиці.

Інший важливий жанр української епічної традиції — балада, яка поєднувала західноєвропейські фольклорні впливи з національними музичними традиціями. Ці пісні відзначалися драматичністю, глибоким емоційним напруженням, часто мали романтичні або навіть фантастичні сюжети.

Окрім епічних жанрів, у XVIII столітті значний розвиток отримали соціально-побутові пісні, що відображали різні аспекти життя українців. До цієї групи належали козацькі, кріпацькі, чумацькі, бурлацькі, наймитські пісні. Вони розкривали проблеми соціальної нерівності, злиднів, поневірянь і тяжкої долі простого люду. Козацькі пісні поєднували ліричність і драматизм, а бурлацькі пісні містили мотиви туги за рідним краєм та мрій про кращу долю.

Українці створили унікальний культ дружби й побратимства, що знайшло відображення в народних піснях, наприклад, у бурлацькій «Забілили сніги». Залежно від тематики та настрою мелодії українських пісень могли бути сповнені ліричності або драматизму, містити експресивні, навіть декламаційні інтонації. Однією з найвідоміших скорботних козацьких пісень була «Козака несуть», яка глибоко передавала трагізм загибелі героя.

Окреме місце посідають родинно-побутові пісні, які відображали морально-етичні цінності українського народу. Вони охоплювали теми сімейних взаємин, важкої жіночої долі, сирітства, кохання, а також народних уявлень про вірність, честь і взаємоповагу. Українські пісні вирізнялися особливою ніжністю та піднесенням ставленням до родинних зв'язків. Високі моральні ідеали, зокрема вірність у коханні, честь, повага до батьків, були фундаментальними темами українського фольклору.

Розвиток народнопісенної лірики особливо активізувався у XVII–XVIII століттях. Саме в цей період поширювалися протяжні пісні, які відзначалися емоційним багатством та витонченим мелодійним малюнком. Жартівливі й танцювальні пісні відображали характерний для українців оптимізм, життєрадісність і любов до гумору. Вони часто сатирично викривали людські вади та соціальні проблеми. Танець і музика стали невід'ємною частиною української культури. Народні танці, зокрема гопак, козачок, коломийка, метелиця, мали чітку ритмічну структуру та енергійний характер [3, с. 98].

Особливо популярними були пісні-танці, такі як коломийки, що вирізнялися динамічним ритмом і мали чітко виражену регіональну специфіку. Окрім танців, існували також театралізовані танцювальні композиції, наприклад, «Шевчик» чи «Лісоруби», які відображали трудові процеси.

Українська народна музика XVIII століття стала важливим засобом збереження історичної пам'яті. Епічні твори передавали нащадкам інформацію про героїчні подвиги козацтва, зберігали дух свободи та національної самосвідомості. Яскравим символом української музичної традиції залишався образ кобзаря, який уособлював зв'язок між минулим і сучасним, між боротьбою та надією. Картина «Козак Мамай» ілюструє цей ідеал, адже герой завжди зображений із кобзою, що символізує єдність українського народу з його піснею.

Перші нотні записи українських народних пісень були опубліковані наприкінці XVIII століття в Санкт-Петербурзі. Це стало важливим кроком у збереженні та популяризації

української музики. Завдяки цим записам унікальні мелодії та пісенні тексти змогли пережити століття та стати невід'ємною частиною національної культурної спадщини.

Таким чином, XVIII століття стало визначальним періодом для розвитку української музики. Незважаючи на політичні утиски, музична культура залишалася одним із найважливіших елементів національної самобутності. Музика цього періоду інтегрувалася у світовий контекст, зберігаючи унікальні риси української традиції.

Саме в цей період духовна хорова творчість досягла свого розквіту, значною мірою завдяки діяльності таких видатних композиторів, як Максим Березовський, Артемій Ведель та Дмитро Бортнянський. Водночас значний прорив відбувся у сфері світської музики: активно розвивалися жанри опери, симфонії, концертної музики, сонати та пісні-романсу. Цей пік розвитку українського музичного мистецтва став результатом тривалого процесу накопичення фольклорного спадку, формування класичних традицій народної музики, розвитку професійного виконавства та становлення системи музичної освіти. Вокально-хорове та інструментальне мистецтво міцно пов'язувалися з театральною культурою, зокрема зі шкільною драмою та вертепом. У театральній і професійній музиці домінував стиль бароко, а наприкінці XVIII століття почав утверджуватися класицизм.

Ця спадщина залишається цінним надбанням, яке формує основу національної музичної культури й сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Грабович Г. Музична культура України XVIII століття. Київ: Музична Україна, 2008. 230 с.
2. Міщенко О. Києво-Могилянська академія та розвиток музичної освіти. Львів: Свічадо, 2010. 180 с.
3. Чернишенко Л. Березовський, Бортнянський, Ведель: генії української музики XVIII століття. Харків: Фоліо, 2015. 250 с.